

УДК 82-2 Українка

ПРОБЛЕМА ДВОСВІТТЯ В «ЛІСОВІЙ ПІСНІ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ

А. С. Гулак, В. А. Просалова

Резюме. У статті аналізується драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня», з'ясовується проблема протистояння двох світів, простежується вплив законів цих світів на жіночі образи драми-феєрії, з'ясовуються причини трагізму Мавки і Килини як представників протилежних світів. Виявлено, що трагізм жінок «Лісової пісні» зумовлюється законами та специфікою існування двох протилежних світів.

Ключові слова: жанр, драма-феєрія, система персонажів, двосвіття.

«Лісова пісня» Лесі Українки – яскравий зразок драми-феєрії. Жанрову структуру феєрії визначав синтез засобів літературно-художнього мислення і фольклору. В основі сюжету було закладено *дуалізм* – думку про два світи, два початки, що живуть в людині. До такого притчево-філософського жанру українська література мала нахил здавна. Далеким праобразом драми-феєрії стала балада, фольклорна і літературна [1, с. 15-16]. Отже, наявність трагічного елемента, що притаманний жанру балади, виправданий у «Лісовій пісні».

«Лісова пісня», за визначенням самої Лесі Українки, «драма-феєрія, оскільки зі словом *феєрія* етимологічно споріднені такі поняття, як *доля, вогонь, фантастичність*» [2, с. 55].

Драма-феєрія – це «жанровий різновид, якому притаманний фантастично-казковий сюжет; в основі – надзвичайні історії, поряд із людьми діють створені уявою письменника фантастично-міфічні істоти; в основі сюжету закладено дуалізм – думку про світи, що живуть в людині; головний конфлікт має ідейний характер і реалізується гострою боротьбою ідей» [3, с. 116].

Гостру боротьбу ідей, про яку зазначалось, можна простежити у творі на прикладі протистояння двох світів – світу фантастичного (світу ідей) та світу реального, земного, тобто матеріального. Яскравими представниками цих світів є жіночі персонажі – Мавка і Килина. Належність кожної з них до власного світу і визначила їхні долі, трагічні для обох.

Образ Мавки у творі – яскравий зразок героя неоромантичного типу. Неоромантична модель ідейно-образної свідомості по-різному виявлялася в тій чи іншій літературі. На українському національному ґрунті вона утверджувалася як через творче реципіювання західноєвропейських модерністських структур (передусім, звісно, неоромантизму), так і через відродження в цілковито нових суспільно-духовних та культурно-мистецьких умовах характерних рис українського романтизму, таких його чинників, як фольклоризм, історично віддалена тематика та проблематика, зображення духовної і національної самоцінності людської особистості тощо.

Неоромантиків захоплюють пошуки ідеалу. Ідеальне, на їх думку, треба шукати не в далеких країнах чи неіснуючих світах, а саме в існуючій дійсності (це ідеальне розпорошене в довкіллі: можливо, в земному, а можливо, в небесному). Неоромантиків насамперед цікавить звернення до душі героя, до його особистих почуттів і переживань. Друга передумова створення неоромантичного образу – це те, що «кожен із героїв є органічною частиною середовища: його вчинки мотивуються цим середовищем, впливають з обставин, в яких перебуває середовище» [5, с. 85]. Отже, про неоромантичний характер образу Мавки свідчать її прагнення відшукати ідеал, який полягає у звільненні від будь-якої неволі («Ну, як-таки, щоб воля – та пропала?

Се так колись і вітер пропаде!» [6, с. 176]) та її безпосередній зв'язок із природним світом та його законами. Саме цей зв'язок і визначає її трагічну долю.

Протистояння світу природи й людського світу, вічне протистояння митця й оточення також набувають у творі неоромантичного характеру. Природа в «Лісовій пісні» – не просто тло. Це живий світ, який протистоїть людському, цивілізованому. Розгортання неоромантичного героя відбувається у стосунках з натовпом та середовищем, що його оточує. Внаслідок їх взаємодії або герой своїми діями призводить до руйнування цього середовища, або ж середовище призводить до загибелі неповторної індивідуальності. Неоромантичній особистості властиве виразне почуття самосвідомості, і в цьому плані «особистість підноситься над загалом, бо зазвичай її страждання перевищують середню міру людського страждання, а її доля надто трагічна для повсякденності» [5, с. 12]. У «Лісовій пісні» міфологічна сила – це сила природи з її мудрістю. Людина вчиться у природи, природа вчиться в людини. Але людина не здатна бути сильнішою за природу – ліс, воду, землю, бо сама походить від них. Отже, герой неоромантичного твору перебуває в конфлікті з оточенням, яке не розуміє його через свою відсталість або консерватизм. Такий конфлікт із середовищем, зрада законів оточуючого світу призводять до покарання.

Продовжуючи традиції неоромантизму, Леся Українка при створенні образу Мавки виходить за межі концепту самотності, а натомість обстоює ідеал «суверенності» як невід'ємної прикмети людської індивідуальності та способу її життєдіяльності. Мавка уособлює собою природний світ твору, маючи при цьому риси, подібні людині. Вона знаходиться на перехресті ідеологій та культур, що виражаються проблемою взаємин природи та людини. Тому вона уособлює зразок поведінки, що виявляє рівень самосвідомості й духовної свободи людини, символізуючи велич і трагедію культури.

У дусі неоромантичної концепції Леся Українка зображує Мавку, поєднуючи народні характеристики подібних істот, зовнішній опис, що відповідає фольклорним джерелам (*«З-за стовбура старої розщепленої верби, півусохлої, виходить Мавка, в ясно-зеленій одежі, з розпущеними чорними, з зеленим полиском, косами...»* [6, с. 172]) та неоромантичний принцип розкриття внутрішнього плану образу відповідно до моделі «неповторна індивідуальність, що знаходиться серед маси, але вирізняється з неї» [5, с. 25].

Лесі Українці необхідно було подолати межу між світом природи та людським світом, і зробити це може лише така особистість, як Мавка. Письменниця прагне показати особистість, яка здатна подолати межу конфлікту «природа-людина». Для цього таку особистість треба наблизити до незнайомого їй світу. Леся Українка переосмислює фольклорний образ Мавки і наділяє її певною подібністю з реальною людиною, щоб вона могла поєднати ці два світи: *«Що ж , – ти зовсім така, як дівчина... ба ні, хутчій, як панна, бо й руки білі, і сама тоненька, і яюсь так убрана не по-наськи...»* [6, с. 175].

Для розкриття внутрішнього, душевного світу героїні вводиться мотив «одкровення Мавки та Лукаша». Це одкровення будується на взаємній закоханості героїв у талант, мистецтво. Лукаша захоплює, як говорить Мавка, адже її поетична високомовність подібна мистецтву. Музика Лукаша, спів сопілки пробуджує її від сну, пробуджує її душу: *«Твоя сопілка має кращу мову... Як солодко грає, як глибоко крає, розтинає груди, серденько виймає!»* [6, с. 178]. Обидва ці одкровення споріднюють героїв. Однак, те нове, що відкриває Мавка в собі та в Лукашеві, також виявляє істотну різницю між ними, між світом людським та світом природним. Відбувається криза Мавчиного світобачення.

На відміну від людського світу, життя в лісовому царстві швидкоплинне і скороминуще, підпорядковане лише періодичному самоповторенню, одвічному виникненню і зникненню. Пізнаючи «розумність» людського існування, Мавка змінює свої погляди на себе і світ, у якому перебувала досі. Вона дізнається, що в людей одвічна «тяжба» з часом невіддільна від їхнього способу життя. Краса, що оточує Мавку, навпаки, невіддільна законам взаємності, вона самодостатня, навіть свавільна у своїй незворушності. Тому Мавку серед лісових істот та дерев охоплює тепер незнане досі почуття самотності, означаючи її внутрішню трансформацію, її готовність перетнути ту саму межу двох світів.

Конфлікт героя із середовищем, руйнування цієї межі між людським та природним світами не може минути безслідно: воно неминуче передбачає покарання. Для Мавки таким покаранням стають і внутрішня драма – кохання без взаємності («*Так що ж мені робить, коли всі зорі погасли і в вінку, і в серці в мене?*») [6, с. 226]), і зовнішня трагедія – покарання за зневагу «законів» лісового роду, за порушення меж між природним і людським світами (перебування у володіннях Марища та фізична загибель: «*Тебе візьму я, ти туди належиш, ти бліднеш від вогню, від руху млієш, для тебе щастя – тіль, ти нежива*») [6, с. 230]). Лукаш репрезентує вічне протистояння митця й оточення. Він має музичні здібності – чудово грає на сопілці, але за буденними господарськими турботами свій талант швидко забуває. Наслідком цієї зради (зради Мавки, свого таланту і себе самого) постає духовна загибель героя. Мавка ж, як істота фантастичного світу, має бути безсмертною («*Ні! я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирає*»). Щоправда, вона втрачає тіло, але здобуває безсмертну душу. Отже, нелегка доля Мавки зумовлена законами навколишнього світу, зневагою цих законів, що несе неодмінне покарання. Трагізм Мавчиної долі зумовлений розв'язанням конфлікту природного і людського світів.

Якщо Мавка уособлює собою природний світ твору, то Килина – людський світ. У вчинках та діяльності Килини втілюються всі закони існування людського світу. Нелегка доля Килини, окрім законів існування реального світу, зумовлена також проблемою співіснування людського світу з природним. Людський світ і в реальності, і в міфологічному сприйнятті тісно зв'язаний із природним. У «Лісовій пісні» проблема врегулювання взаємин із довкіллям виникає разом із появою у світі природи представників світу людського, зокрема родини Лукаша. Життя жінок цієї родини, дійсно, трагічне. Пояснюється це тим, що їх хвилюють тільки повсякденні клопоти («*Оце вже якось я в полі обробилася, то треба роті хатній дати лад. Ой тілько, вдовиці – хоч надвоє розірвися!*») [6, с. 215]). І довколишній світ, і особистий життєвий простір позбавлені для них будь-якого «тайнства». Тому трагічність цих персонажів невідворотна і непоправна: усе, що відбувається з ними, безвідносно до тих форм існування, які здатні вселяти сподівання на нове й повноцінне життя.

Вже зазначалось, що кожен із героїв твору є органічною частиною середовища: його вчинки мотивуються цим середовищем, впливають з обставин, в яких перебуває середовище. У «Лісовій пісні» людський світ підпорядкований законам необхідності, дія яких несумісна ні з ідеалом природної краси, ні з ідеалом свободи (те, що відстоює природний світ). Ці суперечності зумовлюють «відчуження людини від суспільства, природи і самої себе» [5, с. 30]. Цим пояснюється особливість відтворення образу Килини. Постійна боротьба за виживання й тяжка щоденна праця привчили її дивитися на світ крізь призму практичної доцільності. Її життєвий простір зосереджений винятково на ужиткових інтересах і не виходить за межі повсякденних селянських потреб і повинностей [2, с. 59]. З погляду елементарних життєвих потреб поведінка Килини має певне виправдання. Аналізуючи образ Килини крізь призму її вчинків і діалогів, зіставляючи їх із візуальним портретом, переконуємося, що це постать

трагічна. І трагізм цей полягає в тому, що їй не дано більше, ніж, наприклад, Лукашеві та Мавці – пізнати красу світу, його естетичне наповнення. З погляду міфопоетичного, трагізм Килини цілком умотивований і фатально неминучий, адже її уявлення про світ і себе в ньому безвідносні до сфери сакрального. Ці уявлення визрівають і реалізуються в умовах і під впливом повсякденної суєтності, тому завжди перебувають на периферії свідомості. Це – світ «профанних, маргінальних, десакралізованих утворень, що ідентифікуються з випадковістю, непорядкованістю, незахищеністю, непричетністю до вищих, духовних цінностей» [2, с. 61].

Хоч простір, у якому Килина перебуває фізично, наділений трансцендентністю, однак його сакральна знаковість і значущість залишаються їй недоступними. Тому й дуб як «сакральний атрибут» для Килини – лише дерево, з якого можна мати певний зиск; «духовно-конструктивний зміст його як символічного центру світу, і як конституанта внутрішньої цінності людини для неї трагічно недосяжний» («А що ж ми мали тут – голод їсти? Прийшли купці, купили, та й уже. Велике щастя – дуб!.. Та я б і цілий ліс продати рада або протеребити, – був би ґрунт, як у людей, не ся чортівська пуца..» [6, с. 242]).

Таким чином, проблема існування двосвіття, протистояння світу людського і природного визначають і особливості розгортання конфлікту, і характери персонажів, зокрема Мавки і Килини як яскравих представників двох протилежних світів та світоглядів. Трагізм долі Мавки і Килини зумовлюється законами та специфікою існування тих світів, до яких вони належать – світ реальний, приземлений, позбавлений високих ідеалів, та світ фантастичний, сповнений високих ідеалів краси. Щоб відобразити вплив цих законів на долі героїнь, акцентувати увагу на взаємозалежності характеру, внутрішнього світу та переконань героїнь із законами цих світів, необхідно усвідомлювати недосконалість обох світів, що призвело до трагічної розв'язки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Борисюк Т. «Лісова пісня» Лесі Українки і «Затоплений дзвін» Гергарта Гауптмана/ Т.Борисюк// Слово і час. – 1990. – № 3. – С. 15–20.
2. Скупейко Л. Казка і міф у драмі Лесі Українки «Лісова пісня»/ Лукаш Скупейко// Слово і час. – 2000. – № 8. – С. 55–65.
3. Словник літературознавчих термінів/ Лесин В. М., Пулинець О. С. – К.: Рад. школа, 1971. – 352 с.
4. Хороб С. Синтез символізму і неоромантизму в драматургії Лесі Українки/ Степан Хороб// Вісник Прикарпатського університету (зб. наук. статей. Філологія). – 1996. – Вип. 2. – С. 26–36.
5. Майборода Н. В. До проблеми українського неоромантизму: творчі шукання Лесі Українки // Літературознавчий збірник. – Донецьк, 2002. – Випуск 9. – С. 84–90.
6. Скупейко Л. Неоромантизм Лесі Українки (Рецепція. Концепція особистості. Міфопоетика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.01.01. «Українська література»/ Лукаш Скупейко. – К., 2009. – 35 с.
7. Українка Леся. Лісова пісня: [драма-феєрія у 3-х діях] / Леся Українка. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 219 с.

УДК 821.161.2

ХУДОЖНЯ ПРОЗА ГРИГОРА ТЮТЮННИКА: ПОЕТИКА ЕКСПРЕСІОНІЗМУ

А. А. Клименко, О. В. Пуніна

Резюме. У статті проаналізовано новели Г. Тютюнника «Медаль», «Кленовий пагін», «оповідання «Смерть кавалера. Виокремлено такі ознаки, як посилена увага до деталей, нервова напруженість, візійність.

Ключові слова: Григор Тютюнник, проза, поетика, експресіонізм.

Сановиту плеяду українських письменників неможливо уявити без постаті Григора Тютюнника. За правдиву, неповторну манеру письма його називають